

Микола Близняк

РЕЄСТР ЧЕЛЯДІ ТА ПАСІЧНИКІВ ПОЧАЇВСЬКОГО МОНАСТІРЯ СЕРЕДИНИ XVIII СТ. ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Стаття присвячена інформативному потенціалу реєстру челяді та пасічників Почаївського монастиря середини XVIII ст. як джерелу соціально-економічного поступу монастирського господарського комплексу з центром у Старому Почаєві.

Ключові слова: челядь, пасічники, друкарня, фільварок, Почаївський монастир, платня, Волинь.

Николай Близняк. Реестр челяди и пчеловодов Почаевского монастыря середины XVIII в. как исторический источник

Стаття посвящена інформаційному потенціалу реєстру челяди та пчеловодов Почаевского монастиря середини XVIII в. як джерелу соціально-економічного розвитку монастирського господарського комплексу з центром в Старом Почаеве.

Ключевые слова: челядь, пчеловоды, типография, фольварок, Почаевский монастырь, плата, Волинь.

Mykola Blyzniak. The register of chelads and bee-keepers of Pochaiv monastery in the middle of XVIII c. as a historical source

The article is dedicated to the informative potential of register of chelads and bee-keepers of Pochaiv monastery in the middle of XVIII c. as a source of the social and economic development of monastic household with the center in Stary Pochaiv.

Key words: chelad, bee-keepers, printing-house, folwark, Pochaiv monastery, pay, Vohlyn.

Низка важливих та цінних джерел з соціально-економічної історії Правобережної України XVIII ст. дійшли до нашого часу і зберігаються як у вітчизняних, так і в зарубіжних архівосховищах, проте значна їх частина ще не введені до наукового обігу, а відтак є маловідомими та чекають на свого дослідника. Якщо про окремі поселення (сільські та міські) та монастирські господарські комплекси означеного часу написано чимало наукових розвідок та опубліковано окремі документи, то про низку інших – годі й шукати бодай біль-менш докладних відомостей. До розряду останніх варто віднести одне з старовинних волинських сіл за назвою Почаїв (а з 1778 р. – місто¹). Проблеми економічного розвитку цього села та його околиць ще не знайшли відповідного відображення у науковій літературі, оскільки переважаюча частина дослідників свою увагу зосереджувала на питаннях поступу вітчизняного друкарства у Свято-Успенській лаврі та духовних її аспектах², незважаючи на те, що монастир провадив досить широку господарську діяльність.

До нашого часу дійшов один із цікавих документів за назвою «Реєстр челяді, що залишилась так в кляшторі, на фільварку, а також в Комнатці також і пасічників написаний року 1743»³ (надалі – «Реєстр»), який зберігається у Державному архіві Тернопільської області у вигляді добре збереженої книги, інформація до якої вписувалась польською мовою з 1743 по 1751 рр.⁴ (проте в одному випадку (на арк. 34) наявний церковнослов'янський термін з титлом – («воскресение»). Призначення цього документу, очевидно, було пов'язано зі звітністю перед економом ключа. Досліджуване джерело залишалось поза спеціальною увагою українських істориків, а відтак мета цієї статті полягає у розкритті інформативних можливостей цього документу та його важливості для вивчення минулого Волинського воєводства у XVIII ст. «Реєстр» розглядали лише як структурну частину важливого документального фонду з минулого Волині та історії релігії в регіоні у XVI – XVIII ст., який відклався внаслідок

¹ Почаїв вперше згадується у 1442 р. Згодом село належало різним шляхетським родам – Бережецьких, Гостських (Гойських) (із початку XVI ст.), Фірлеїв (із 1602 р.), Тарновських (з 1662 р.). 1597 р. Ганна Гостська заснувала в своєму маєтку православний чоловічий Свято-Успенський монастир і надала йому 6 сімей підданих, які заснували поруч з існуючим поселенням (нині Старий Почаїв) с. Юридика. В другій половині XVII ст. під монастирем осіло с. Новий Почаїв, а в другій половині XVIII ст. – Березина. У 1778 р. граф Ян-Амор Тарновський виклопотав у польського короля Станіслава Августа Понятовського привілей на перетворення с. Новий Почаїв у містечко. У 1950-х рр. села Юридика, Березина, Новий Почаїв та Новий Тараж об'єднали у єдине поселення під назвою Почаїв та надали йому статус смт (детальніше див.: [14]).

² Статус лаври святини отримала у 1833 р. з присвоєнням четвертого місця в числі існуючих в Російській імперії [детальніше про це див.: 3; 5; 17].

³ Комнатка – тепер це село Комната Кременецького району Тернопільської області.

⁴ В архівному описі хронологія документу розпочинається 1743 р., а завершена 1749 р., що не відповідає дійсності, насправді це 1751 р.

функціонування Почаївської Успенської лаври [4]. Необхідно зазначити, що багатий архів Лаври, який в наш час розпорошений по різних архівосховищах України (Держархів Тернопільської області, Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Центральний державний історичний архів України у Києві та у Львові тощо) зацікавив дослідників церковної старовини ще у XIX та на початку XX ст. Це, зокрема, М. Теодорович, архієпископ Антоній та ін. [1; 15].

Як видно з назви документу, його основна увага зосереджена на окремій соціальній верстві – челяді, головні моменти діяльності якої на Волині відомі дослідникам лише в загальних рисах. В цілому це категорія залежного населення, або дворових слуг, які забезпечували господарські потреби виключно монастиря, а власної землі не мали [10, с. 266].

З 1712 р. (за іншими даними не пізніше 1721 р.) Почаївський монастир став належати до василіанського ордену, а отці-василіани розгорнули широку видавничу діяльність [3; 8; 9]. Власне челядь, як робоча сила була представлена у XVIII ст. у різних сферах життєдіяльності духовної обителі, про що йтиметься нижче.

Отже, «Реєстр» складався з кількох важливих блоків. Розпочинається він фіксацією частини челяді, що знаходилась в монастирі (кляшторі) (“czeladź w klasztorze znajduiaca się”) при друкарні у 1743 р., де, очевидно, теж була затребуваною їх праця. Інформація у документі фіксувалась в загальних рисах наступним чином: ім’я, прізвище / прізвисько (за чим часто можна дізнатись про професію особи), час приходу особи на «службу» (конкретний день, місяць та рік), видатки грошові та плата переважно у вигляді взуття та одягу, полотна і в небагатьох випадках інших речей та «ординарії» (продуктів), походження того чи іншого челядника (вкрай рідко). В окремих поодиноких випадках укладач «Реєстру» записував рід виконуваних челяддю робіт: найнявся до волів («naięł się do wolow»), дрова до монастиря возить («drwa do klasztoru wozi»), розпочав рік в друкарні («zaczęł rok w drukarni»), прийнятий доглядати кабанів та тих волів, що мають різати («przyięty na usługi do dozierania wieprzow u wolow tych со на rzeź»), найнявся на рік на Білому для прополювання майбутнього збіжжя та пасіння кіз («naięł się na rok na Biale do pidrowania tam będącego zboża u pasenia koz»). Характерно, що після закінчення річної «служби» певного челядника до книги робився окремий повторний запис про ту ж особу, яка продовжувала працю («tenże stanęł na służbę rokową w roku 1744 dnia 30 juliusa»; тут йдеться про паробка Лукаша Матецького) [6, арк. 6]. У «Реєстрі» могли вказувати також і на родинні зв’язки того чи іншого челядника в тому випадку, коли представники його сім’ї вже працювали у монастирському господарстві («Борис син пастуха» і т.і.), в небагатьох випадках зустрічаємо інформацію про угоди між челяддю та монастирем.

Початок книги сформований з записів про монастирську челядь при друкарні, як вже згадувалось вище. Тут першим названо Григорія Зборовського, якому сплачували за вироблене («jemu się od sztuki płaci») (див. додаток 1), проте ця платня не відображена у документі. Його колега Григорій Кривицький отримував аналогічний розрахунок, проте йому ще видали, як зафіксовано у джерелі, підошви до черевиків («podeszwy do butów») [6, арк. 2].

Окремо варто назвати Василя Осниковського (“na respekcie”), який у цьому ж році отримав новий жупан з сукна («żupan nowy sukienny»), 8 аршинів¹ полотна, нові черевики, блакитний фалендишовий (зроблений з тонкого сукна) («kontusz błękitny falendyszowy») кунтуш (верхній чоловічий одяг), а після переходу на грошову оплату в 1744 р. йому було записано 120 злотих річно, а також видали на кунтуш французького сукна 40, на жупан 36, на пас 10, на шапку 10, на хустку 10, на «сподню» (пояси та одяг чоловіків) 8 злотих тощо. Крім того, він отримав ще кілька пар «чорних» та «жовтих» черевиків на Різдво [6, арк. 2]. Очевидно, що вказана плата була значною, порівняно з іншою челяддю, що працювала у монастирі. Тут же знаходимо відомості про Петра Ковалю, який почав працювати з 1743 р. Він взяв чотири аршини полотна під жупан, нові черевики та жупан, а в 1744 р. – отримав нові видатки згідно з розпорядженням «найяснішого його милості ксьондза провінціала» і названий був «ковалем монастирським». З 1744 р. працював при монастирі Степан Кравчик, якому окрім одягу та взуття належало 16 злотих річно [6, арк. 3 зв.]. Необхідно назвати Григорія Лозицького, який відзначений як вільний («na respekcie»). Всі вони певним чином обслуговували окремі господарські потреби друкарні.

У другій частині документу зафіксовано про челядь на фільварку Почаївському. Тут розписано видатки на гуменного Михайла Якимця, який був прямо пов’язаний з керівними функціями фільваркового господарства². Працював тут і пастух, названий Миколаєм Пастухом. Як гуменному, так і Ми-

¹ Аршин – міра довжини, що використовувалась для вимірювання тканини східного походження і становила у XVI – XVIII ст. від 66 до 106,6 см.

² Гуменний призначався для організації роботи на току та загалом у фільварку, він обміряв і рахував снопи, визначав кількість вимолоченого збіжжя, перераховував худобу перед вигоном на пасовисько та після її повернення, видавав селянам пряжу на прядиво тощо. На фільварок призначали по одному гуменному, за яким мав би досить щільно стежити адміністратор фільварку. Гуменний був зобов’язаний допомагати в нагляді за панциною, оберігати панське майно в гумні, що відноситься до першочергових його завдань. Він мав своє власне господарство. Про цей уряд детальніше див. працю О. Барановича [2, с. 108].

колаю Пастуху було видано нові черевики та верхній одяг (серак), кілька аршинів полотна. Їм обом, окрім названого, видавали плату (на означення якої зустрічаються у документі такі терміни: «solarium», «pensya», «zaslugi», «myto») (гуменний отримав у 1743 р. 14 злотих, у 1745 р. – 17 злотих) [6, арк. 5, 15].

На фільварку працювала також і «господиня» Гелена (з встановленою платою – «należy solarium»). Посада «господині» (О. Баранович подав інші назви – «дворова пані», «стара пані» [2, с. 108]) була досить важливою, оскільки вона була найближчою помічницею адміністратора фільварку – вела молочне господарство, птахівництво, городництво, наглядала за прядінням, готувала різноманітні припаси. Платня цієї працівниці фільварку у 1743 р. становила 30 злотих річно, окрім того вона отримала нові черевики [6, арк. 5]. У 1748 р. є відомості про господиню на фільварку почаївському Гафію Колясику. Вона була прийнята на фільварок («przysłęta na folwark») за плату у 30 злотих, отримала також нові черевики [6, арк. 26 зв.]. Таким чином, плата за працю упродовж п'яти років залишалась незмінною.

На цьому ж фільварку в 1743 р. також працювали кухарка Оленка та Катерина Яремчиха з Підгір'я. Остання була найнятою на рік працівницею з платнею 18 злотих, забезпечувалась одягом та взуттям. При фільварку працював ще Миколай Бартошевич, якого відзначено як шевця, що почав працювати у кляшторі з 7 липня 1744 р. за старим календарем («według starego kalendarza»). Він отримував платню у розмірі 75 злотих та 16 грошів та на фартух 2 аршини полотна. Впродовж року на потреби отримував відповідні суми для забезпечення виконання поставлених перед ним робіт.

У монастирському господарстві працювали така категорія населення як паробки (фактично це чорноробочі за визначенням О. Барановича [2, с. 109]), відомості про яких подано окремо. Вони виконували різноманітні завдання, за що отримували повне забезпечення взуттям та одягом, а також певну платню («solarium»). Окремі паробки працювали і в друкарні. Інша, близька до них категорія – це хлопці, очевидно, ще нижчі за своїм статусом від паробків. Серед них знаходимо «пастухів свиней». Стосовно останніх, то «Реєстр» кілька років поспіль у 1743–1745 рр. називає «пастуха свиней Німого». Очевидно, що категорія паробків обмежувалась у певній віковій категорії. Фактично паробками та дівками називали в українському селі молодих людей віком від 14 до 18 років. Ця категорія за своїми соціальними характеристиками суттєво відрізнялась від попередньої вікової групи, що об'єднувала хлопців та дівчат (підлітків віком до 12 – 13 років), хоч в різних місцевостях по різному [11]. Так, у «Реєстрі», зокрема, зафіксований Максим Фелонюк, як такий, що «почав служити за паробка з 20 липня 1743 р.». В майбутньому, очевидно, він міг залучатись і до інших, можливо, більш відповідальних робіт, але в тому випадку він переходив до вищої категорії челяді (така «вищість» здобувалась через віковий ценз, здобуті відповідні навички та визначалась, очевидно, платнею). Цікаво, що вже згадуваний паробок Лукаш Матецький, який вже другий рік поспіль працював на монастирському фільварку мав би отримати у якості заробленого у 1745 р. четверик¹ жита, четверик вівса, шапку, нові черевики. Він також в цьому ж році взяв на кожух 15 злотих, перешитий серак, пас та 14 аршинів полотна. Причому названі вище жито та овес по четверику в документі отримала назви «присівки», а загалом в XVIII ст. побутував спеціальний термін – «ординарія». Такі виплати отримували й інші паробки, як про це зафіксовано у книзі [6, арк. 6]. Окремі хлопці, очевидно, виступали в ролі помічників у інших челядників. Так, у вже згаданого вище гуменного у 1745 р. працював Іванко («gumiennego chłopiec»), який отримав за рік плату у вигляді паса, нових черевиків та п'яти аршинів полотна [6, арк. 15 зв.]. У 1746 р. Петрик Шевчик став за хлопця для допомоги шевцю («stał za chłopca do pomocy szewcowi») [6, арк. 19 зв.]. Всього до категорії паробків та хлопців впродовж 1743 – 1744 рр. внесено 16 осіб чоловічої статі, які обслуговували різні потреби монастирського фільварку. Рідше серед челяді трапляються дівки – є відомості про дівку Ганнусю, яка працювала при кухарці Почаївського фільварку [6, арк. 16].

Окремо в документі виділено челядь комнатецьку, тобто тих, що працювали в сусідньому від Почаївського монастиря, і йому ж належному, селі Комнатці на фільварку. Серед челяді тут представлено господиню, трьох кухарок, трьох пастухів. З-поміж комнатецької челяді виділено також такі категорії челяді як два паробки та дев'ять хлопців. Прачка отримувала аналогічну хлопцям платню – «взяла черевики нові, четверик жита, четверик гречки, грошима взяла злотих 10» [6, арк. 10 зв.]. Кілька комнатецьких паробків (Петро Грубий) та хлопців (Яцько Гонтарук) перебували на «службі» два роки поспіль, що не було винятком для всього монастирського господарства, зокрема для Старого Почаєва та фільварку при ньому. Гіпотетично, зароблені гроші та плата в інших формах могли більш-менш задовольняти потреби паробків та хлопців. З цієї частини «Реєстру» можна здобути важливу інформацію про наявність у структурі комнатецької челяді таких челядників як Ясько Стаєнний, Миколай Цирюлік, Трохим Сторож та наглядач за телятами, Куба Мазурек «найнявся до волів». Звідси ми добре розуміємо окремі напрямки функціонування комнатецького монастирського фільваркового господарства. Згодом, у 1747 р., Миколая Цирюліка знаходимо серед челяді при монастирі з платнею у 130 злотих «і більше нічого» [6, арк. 20 зв.].

¹ Четверик – міра об'єму сипких тіл, що з часом змінювалась, дорівнювала восьмій частині чверті. З XVIII ст. 1 четверик ≈ 8 гарнців ≈ 26, 240 л.

Важливу роль в структурі монастирського господарства посідало бджолярство. Почаївському монастирю належали пасіки, що розташовувались як в Старому Почаєві, так і в найближчих селах. Серед пасічників виділено тих, хто працював безпосередньо у Старому Почаєві (пасічники кляшторні), та тих, хто працював у селах Комната, Біла, Шпаковщизні, Савчинцях. Серед пасічників у 1743 – 1746 рр. названо Антіна Потишука, Максима Гілана, Федька Шелеста, Мартина Гарасюка, Маруна Бартошевича, Григорія Прокоповича (всього шість). Цікаво, що в окремих випадках відзначається кількість пнів, які залишені на зиму. У 1743 – 1744 рр. простежується зростання кількості пнів. У Антіна Потишука на зиму 1743 р. залишено 73 пні, на наступну зиму 1744 р. – 102, в Максима Гілана у 1743 р. – 109 пнів, а в 1744 р. – 112, у Федька Шелеста у 1743 р. було 63 пні, а в 1744 – 76. Отже, у середині 1740-х рр. відбувається збільшення пасічного господарства, що може говорити про прибутковість цієї галузі. Варто відзначити, що чисельність самих пасічників для значного пасічного господарства не була великою, тому в окремих випадках бачимо необхідність пасічників на зиму наймати собі помічників у якості дозорців – сторожів / помічників («brat Gierasim doziera») [6, арк. 11 зв.].

З реєстру пасік дізнаємось, що на зиму 1745 р. залишився мед у півбочках. Так, пасіки у вигляді пеньків були розташовані у найближчих до Почаєва селах та місцевостях – це села Комнатка, Савчинці, Шпаковщизна, Круглик тощо. Всього у цьому році вказано 578 пнів, у яких було 16 півбочок меду [6, арк. 52 зв.]. З усього пасічного господарства сплачувалась десятина. В тому випадку, коли господарство нараховувало менше десятка пнів – сплачувалось очкове (що могло бути представлено у грошовому еквіваленті). Пасічники отримували ординарію. Андрій Стрильчук на Білому у 1747 р. отримав: жито (два четверики), гречку (два четверики), ячмінь (два четверики), горох (півчетверика). Окрім ординарії пасічник отримав плату у розмірі 15 злотих, нові та перешиті черевики та дві пари хусток [6, арк. 16 зв.].

Монастирське господарство мало потребу у виконанні різнопланових робіт. Так, зокрема, така потреба була у шевцях, про яких знаходимо відомості у різних структурних частинах документу. З іншого боку на їх потребу вказує та кількість одягу та взуття, що видавались монастирським слугам і, на мою думку, швидше за все не закупувалась за межами монастирського господарства (винятком хіба могла бути сировина чи інші витратні матеріали – метал, вугілля для ковалів, привізні тканини тощо). У січні 1745 р. Стефан Маршалек розпочав «службу», за що йому видано плату у розмірі 14 злотих, чорні нові черевики. Проте, очевидно, постійні прохання про видачу інших, додаткових, речей зумовили такий запис після вказаного вище: «więcej niema się nic urominac» (більше нема нічого нагадувати). Проте вже в наступному місяці – лютому йому видали злотий червоний¹, злотих 18, а іншим разом – 5 злотих [6, 13 зв.]. Ці грошові видатки, очевидно, були пов'язані з виконанням ним різних професійних робіт. Цікавими видаються умови праці шевця Андрія Савратинського, який щодня (окрім неділі та святкових днів) був зобов'язаний віддати один з видів взуття на правку («każdego dnia powinien będzie oddać patynki lub trzewików na prawki») [6, арк. 16].

Іншою затребуваною професією в межах монастирського господарства, судячи з документу, варто назвати кухарів – вони працюють при монастирі, на фільварках, пасіках. Василь Кулик був найнятий у якості кухаря на цілий рік з платою 100 злотих річно («більше нічого»). Родом він був з міста Вишнівця [6, арк. 26]. До фільварку почаївського була прийнята за кухарку на 1748 р. Гелена, котра мала досить низьку платню: серак, пас, запаска, черевики нові та перешиті, один злотий та полотна конопляного на три сорочки [6, арк. 26 зв.].

Василь Основський стельмах був найнятий на один квартал 29 березня 1748 р. до всяких робіт з платою у 25 злотих. Він мав би працювати при стайні, фільварку, фабриці за фахом («co do iego rzemiosła stelmaskiego») [6, арк. 26]. Отже, стельмахи були потрібні у монастирському господарстві.

Важливою при монастирі стала професія столяра. Функціонування при монастирі столярні включно з описом верстатів у ній та іншого столярського приладдя представлено в інвентарі 1736 р. Він був опублікований знавцем церковних старожитностей та документів з їх історії М. Теодоровичем у 1905 р. [15, № 16, с. 510]. З окремими столярами (та челядниками інших спеціальностей теж) укладали контракти або угоди на виконання певних робіт. Так, у 1745 р. з Григорієм Столяром уклали договір («stanela umowa») на сто злотих. Згідно з домовленістю він сам себе змушений був забезпечувати харчами («o swoim wikcie»). У тому випадку, коли траплялась би якась робота поза межами обителі – він міг її виконувати, але з власного матеріалу, в монастирській майстерні, проте використання матеріалів монастиря суворо заборонялось (очевидно, йдеться про деревину)² [6, арк. 13 зв.]. Проте такий «віль-

¹ «Червоний злотий» – це золотий дукат, який належав до найбільш вартісних монет на українському грошовому ринку впродовж другої половини XVII – XVIII ст., переважна більшість цих монет походила з країн Західної та Центральної Європи, насамперед з Голландії та володінь Священної Римської імперії. У XVIII ст. курс дуката зріс до 8 злотих білонною (неповноцінна срібна монета, в якій дорогий метал становить меншу частину, а більшу – переважно мідь) монетою і 18 злотих шелягами-боратинками. Вцілому у другій половині XVII – XVIII ст. в українських землях панівною грошово-лічильною одиницею став польський злотий (30 грошів).

² У березні 1747 р. з Григорієм Столярем знову було укладено аналогічну угоду, яку передаємо мовою оригіналу: «Zaczął

ний час», очевидно, був наявний не так часто. Підтвердженням тому є факти найму монастирем помічників «монастирському столяру». У 1748 р. найняли столяра Максима Шозебельського на допомогу у виконанні монастирських потреб, проте лише на один тиждень (з платою 8 злотих за тиждень). Йому замовили виготовлення столярського верстату, що він виконав десь в межах десяти днів [6, арк. 28].

З окремими челядниками укладалась відповідні контракти. Так, Францішек Гуляницький, названий «цирюліком» у 1745 р. «взяв при контракті» три злотих (у документі не вказано про якісь конкретні умови чи виконання певних робіт). Такі угоди/домовленості не мали сталої назви. У 1746 р. монастир мав «постанову на роботу» з ковалем Антоном Полішуком («postanowienie z nim na robotę») згідно з яким він мав маркірувати («markować») свої вироби та чекати на плату [6, арк. 19зв.]. Григорій Столяр працював аналогічно – згідно з постановою («według postanowienia») [6, арк. 19зв.]

Монастир мав потребу у ковалях. У травні 1745 р. «почав рік служити» Петро Коваль. У «Реєстрі» чітко вказано його платня: жупан новий, кунтуш новий, на три талери «битих» сукна, пас новий на 4 злотих, черевики нові та перешиті¹. Цікаво, що інший одяг – шапку, спідню білизну та хустки ковалі мали сам собі заробити з того, що їм будуть замовляти особи за межами монастиря. Їм суворо заборонялось використовувати монастирські залізо та вугілля [6, арк. 14]. Про функціонування монастирської кузні з відповідними інструментами дізнаємось із вже згаданого інвентаря монастиря 1736 р., що був укладений як перша (після переходу на унію) візитація обителі, здійснена уніатським єпископом Луцьким та Острозьким Феодосієм Лубенецьким-Рудницьким (колишнім ректором Гошанської колегії) [15, №16, с. 509; № 3, с. 51]. Документ свідчить про добру забезпеченість почаївської монастирської кузні. Серед челядників знаходимо слюсаря Суровича, який за 1746 р. отримав 50 злотих [6, арк. 14]. Очевидно, помічниками слюсаря в той же рік стали Григорій Барановський («slusarczyk») [6, арк. 14] та Франчук [6, арк. 14 зв.].

До монастирської челяді належали прачки. У серпні 1746 р. була найнята «прачка, броварного дочка». До її обов'язків входило прання хусток «братерських та церковних», за що отримала 14 злотих, сермягу, нові та перешиті черевики, різного збіжжя 8 четвериків. У 1750 р. до монастиря були найняті на цілий рік прачки Пелагея Луциха та Анна дочка вдови Грицихи. Обом призначалась однакова плата: грошима 14 злотих, нові черевики, другі перешиті черевики, сермяга нова², збіжжя різного 8 четвериків та три злотих на омасту (жирна приправа – «omasta») [6, арк. 43].

Окремі челядники у 1750 р. працювали в монастирському саду, проте без відзначення їх імен та конкретної плати [6, арк. 43].

Тимко Дрововоз забезпечував монастирські потреби у деревині на зиму, за що йому зобов'язались видати серак, нові черевики та чотири злотих. Відповідно вказана низька чи висока плата дає підстави стверджувати про рівень професійності, складності та затребуваності виконуваних челядником робіт. Зрештою про професійний рівень (з відповідним ступенем умовності) можемо дізнатись лише в кількох випадках. Так, кухар Ян Олінський мав отримати платню у 100 злотих в рік, але важливіша цікава приписка – «смачно їсти готував» [6, арк. 21зв.]. Професійна майстерність челядника відбивалась на його платні. Зайнятих возінням дерева, про що згадано вже вище, зустрічаємо у тексті джерела не так багато, в 1747 р. Андрій Вузняк залишився дрововозом [6, арк. 20 зв.]. Почаївський монастир діставав деревину у володіннях графа Тарновського, про що детальніше можна дізнатись з окремих архівних справ³.

---

rok Grzegorz Stolarz ma musieć dac na rok zltch [zlotych] 100 o swoim wikcie y zarobek mu wolny iaki się trafi może z strony z iego materyi własney i bez przeszkody iednak roboty klastorney y uszczerbku materyi» [6, арк. 24]. Таким чином, спостерігаємо впродовж двох років платню столяра незмінною, хоча плата гуменного, як вже це показано в тексті, змінювалась. Ця плата Григорію Столяру збільшилась лише у 1748 р. і становила всього 103 злотих. Причому укладач «Реєстру» пояснив це збільшення – «solarium dawalo się zlotych spelną sto; ale na rok terazniejszy 1748 postąpiło się zlotych 103 (у першому та другому випадках підкреслення зроблено у джерелі – М.Б.) a to z tey racyi, aby wyplacał Hybernę y Podymne, naddałz się zlotzch 3» [6, арк. 26]. Про подимне та гіберну як податки згадано у тексті.

¹ Талер / таляр – старовинна срібна монета, що була в обігу в Німеччині, Чехії, Італії, а також в українських землях і належала до повновартісної монети. У писемних джерелах фігурують такі назви талерів – «битий» (у нашому випадку), «твердий», «старий». На початку XVIII ст. вартість повновартісних талерів дорівнювала 8 злотим. До цього часу розрахунки у «Реєстрі» фіксувались злотими, «злотими червоними» (всього кілька випадків), тимфами, постаками «битими». У 1746 р. монастирський кухар Богдан Барановський в якості платні отримав 3 тимфи. Це була злотівка, друга після боратинки поширена в Україні неповновартісна монета, емітована в 1663 – 1666 рр., що стала основною складовою обігової монетної маси на багато десятиліть. Челядники отримували різні грошові суми: у 1747 р. зафіксовано платню кухара Яна Олінського у розмірі 100 польських злотих. Впродовж цього ж року він «взяв тимфа одного», а через певний час ще й постака «битих» два [6, арк. 21 зв.]. Отже, в середині XVIII ст. в межах Старого Почаєва та околиць спостерігаємо обіг різних грошей, що знайшло своє відповідне відображення у «Реєстрі». У 1747 р. на службу був прийнятий коваль Вавринець Восинський, якому серед іншого мали видати жупан новий і кунтуш новий таким чином, аби кожен з них вартував би не менше 3 талерів «битих» [6, арк. 21 зв.].

² Сермяга – каптан із грубого, нефарбованого селянського полотна

³ Доречно буде відмітити те, що граф Тарновський з жовтня 1736 р. дозволив вирубувати дерево у Почаївських лісах мешканцю Почаєва (див.: ф. 258, оп.1, спр. 39, 66 арк.). У 1734 – 1747 рр. у Кременецькому суді розглядали справу про спустошення лісів та несплату грошей Почаївським монастирем (ф. 258, оп. 1, спр. 41, 67 арк.).

Інша категорія слуг отримали по 4 злотих, сераки та нові черевики. Це були монастирські кочегари («*palacze*») Антон Залешук та Франчук, що займались опаленням у монастирських будівлях. Праця таких челядників носила сезонний характер, оскільки бачимо, що монастирський кочегар Бартош був найнятий з 2 листопада до 25 березня (всього на 20 тижнів). Цікаво, що плату, на відміну від інших челядників, він отримував щотижня. За його працю в один тиждень монастир платив 1 злотий та 6 грошей [6, арк. 24]. У 1748 р. був складений окремий список кочегарів. Його важливість полягає у тому, що можливим є з'ясування географії походження кожного челядника, що займався опаленням: Дмитро Палач (з с. Гологори¹), Федір Мосьпан (з с. Тараканова²), Михайло Кундзим (з Ольховця³ «з-під Гусятина») [6, арк. 32]. Така географія представників челяді Почаївського монастиря, що займались опаленням, могла бути пов'язана із сезонністю цієї праці.

Окремі представники челяді виконували сторожову службу. У 1748 р. адміністрація найняла охоронця Тимка, який вартував церкву [6, арк. 33]. Такі охоронці, як правило, в документах волинського походження могли йменувались побережниками. У 1750 р. Іван Грегорчук був найнятий для охорони церкви, за що отримав 44 злотих [6, арк. 42 зв.].

Дуже цікавим є запис про угоду монастиря з Андрієм Градзихверном, який мав працювати шинкарем у новій корчмі. В записі також окреслено персонал цього закладу: власне шинкар Андрій, його дружина та кухарка. Оплата праці шинкаря виявилась найвищою з усіх представлених у «Реєстрі» челядників та становила 200 злотих річно [6, арк. 34].

На потреби монастиря працювали пекарі, серед яких – Ілько Пекар, Міхал Сліпий [6, арк. 22 зв.].

Монастир на короткий термін наймав гончаря. Так, у серпні 1748 р. був найнятий гончар Юзеф Кошович на «чверть року» [6, арк. 29 зв.].

Челядники при потребі могли просити зароблену плату. Так, вже згаданий пасічник Федько Шелест з Шпаковщизни у 1745 р. взяв 7 злотих на ярмарку почаївського [6, арк. 17]. Селяни як учасники почаївського ярмарку зобов'язані були мати при собі письмовий дозвіл («*atastacyia*»), про що свідчить документ від 30 травня 1747 р. У ньому йдеться про те, що селяни, які незаконно прибули на ярмарок мали бути затримані при сприянні адміністрації монастиря. Такі обмеження, безумовно, гальмували розвиток товарно-грошових відносин на Волині. З іншої сторони магнати та шляхта, монастирі та церкви убезпечували себе від селянських втеч. Останні, що стосується почаївських монастирських селян, у першій половині XVIII ст. відбувались вкрай часто, що може лише красномовно свідчити про важке (і очевидно нестерпне) становище селян почаївського ключа.

Фактично почаївські челядники знаходились під значним контролем адміністраторів духовної обители, про що, зокрема, можна робити такі висновки з наступного. У «Реєстрі» кілька разів трапляються записи про відсутність конкретного челядника на місці праці. Швець Федір Слобошевський на один тиждень пішов без вістки [6, арк. 22], на чому особливо зацентував автор документу.

Окремо в реєстрі складено таблицю за назвою «Компут гіберни з Старого Почаєва 24 жовтня 1748 р. списаний». Власне йдеться про податок (*гіберна*), сплачуваний селянами сіл монастиря, збори від якого йшли на утримання війська (податок сплачували селяни королівських та церковних маєтків у Речі Посполитій у XVIII ст.). Старий Почаїв сплатив гіберни у розмірі 88 злотих (всього вписано 56 імен) [6, арк. 45 – 45 зв.]. Аналогічна таблиця про сплату гіберни складена для монастирських сіл – Граби, Олендри, Гуменці від 1748 р. Всього з вказаних сіл, що належали до володінь Почаївського монастиря було сплачено 78 злотих та 18 грошей (всього 68 імен) [6, арк. 46, 46 зв., 47].

Цікаво що у книзі окремо поміщено «компут подимного» Почаєва 1747 р., звідки ми дістаємо інформацію про 59 димів у Старому Почаєві, з яких сплачено всього 51 злотий та 2 гроші з 59 димів (див. додаток 2). Власне, за даними відомого дослідника Правобережної України XVI – XVIII ст. М. Г. Крикуна, у Волинському воеводстві була проведена часткова люстрація (яким підлягали поселення, що потерпали від стихійних лих (епідемій, пожеж) або з яких повтікало багато підданих) перед 1746 р. [12, с. 340]. На основі цієї люстрації, очевидно, було складено названий «компут подимного» Старого Почаєва 1747 р.

У джерелі представлено дими навколишніх сіл, що належали до Почаївського монастиря – Граби, Олендри та Гуменці (всі три села вписані в одну таблицю без розрізнення по конкретних селах). Всього було сплачено 47 злотих і 16 грошей з 67 димів [6, арк. 49 – 49 зв.]. Окрему таблицю сплати подимного складено для села Комнатка, в якому 30 димів сплатили 24 злотих [6, арк. 50]. У селі Савчинці було 19 димів, які сплатили близько 10 злотих подимного [6, арк. 50 зв.]. Для порівняння кількості димів у Старому Почаєві з пізнішим періодом можливо використати список населених пунктів у Речі Посполитій із зазначенням загальної кількості димів у кожному із них, що був заснований на тарифах

¹ Тепер це село Золочівського району Львівської області.

² Тепер це село в Дубнівському районі Рівненської області, відоме Тараканівським фортом, збудованим у XIX ст.

³ Вільхівці (Ольховці) тепер це село Рожнятівського району Івано-Франківської області; село Гусятин знаходиться у Чемеровецькому районі Хмельницької області.

димів скарбової комісії за 1775 р. і зберігається серед рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника¹. Згідно з даними джерела, у містечку Почаєві був 21 дим [13, арк. 235]. Таким чином виникає кілька важливих питань: по-перше, кількість селянських господарств, порівняно з 1747 р. зменшилась майже втричі (за 28 років); по-друге, Почаїв позначений як міське поселення без конкретизації «Старий», при тому що, наприклад, Полонне поділено на Старе Полонне та Нове Полонне; по-третє, королівський привілей на осадження міста Новий Почаїв датований кількома роками пізніше – 1778 р. (разом з тим, відомості про «почаївські ярмарки» зустрічаємо у 1740-х рр.). Стосовно зменшення кількості димів можна навести кілька аргументів: різні підходи складання тарифу подимного у першій половині XVIII ст. та в останній його чверті, що еволюціонували; рух населення (в одних місцевостях збільшувалось населення, в інших – зменшувалось через епідемії, втечі) [12, с. 337]; у другій половині XVIII ст., як вказано вище, поруч з Почаївським монастирем засновано нове село Березина (входило до структури монастирських володінь), що могло сприяти відтоку сільського населення у зв'язку з можливими оголошеними пільгами тощо.

На одному із заключних аркушів укладач «Реєстру» помістив своєрідний вірш з шести стовпчиків, що свідчить про його зацікавленість тогочасною польською літературою та поезією [6, 51 зв.].

Отже, інформативний потенціал «Реєстру» досить високий та різноплановий, оскільки ми отримуємо відомості з соціально-економічного поступу Почаївського монастирського комплексу, історичної антропології, генеалогії, географії, демографії, метрології, краєзнавства, нумізматики Правобережної України та Волині зокрема тощо. Монастирська челядь головним чином була задіяна до виконання сільськогосподарських робіт, пов'язаних із фільварками, займалась дрібним ремеслом, обслуговували монастир, наймались на сторонні зарібки (у небагатьох випадках). Матеріали «Реєстру» дають можливість скласти детальніший образ розвитку волинських монастирів та їх господарських комплексів XVIII ст.

Додаток 1

Челядь Почаївського монастиря при друкарні 1743-44 рр.²

1.	Григорій Зборовський (Grzegorz Zborowski) («temu się od sztuki placi»)
2.	Григорій Кривицький (Grzegorz Krzywicki) («temu się od sztuki placi»)
3.	Василь Осниковський (Bazyli Osnikowski) ("na respekcie") (з 1744 р. «postanowił się na pieniądzu»)
4.	Григорій Лозицький (Grzegorz Lozicki) ("wolny", "na respekcie")
5.	Петро Коваль (Piotr Kował) ("klasztorny")
6.	Стефан Кравчик (Stefan Krawczyk)
7.	Григорій Рутковський (Grzegorz Rzutkowski) ("stolarz")
8.	Федько Франчук (Fedko Franczuk) ("chlopiec do pomocy stolarzow")
9.	Грицько Ковальчик (Hrycko Kowalczyk)
10.	Матвій Шнаер (Maciej Sznayer) («kucharz oycowski»)

Додаток 2

Komput podymnego, stosując się do nowoułożoney przez przeswietne wojewodztwo Woll[ynskiej] taryfy, na ludzi w dobrach konwentu Poczaiowskiego mieszkających, dispastymętowanego spisany ro[ku] presenti 1747 d[nia] 2 Novembris.

Poczaiow Stary³

№ п/п	Прізвище та ім'я, професія	Злоті	Гроші
1.	Semen Welyczko	1	6
2.	Wasył Paszczuk	1	6
3.	Juzko Sotniuk	1	6
4.	Wasył Onukow	1	6
5.	Kost Lewkow	1	6
6.	Iwan Ostryiko	-	1 – 5
7.	Iwan Chrukalo Stary	1	6
8.	Iwan Chrukuluk	-	2 – 6
9.	Stefan Szpak z synem	1	-
10.	Kiryk Kolodziej	-	1 – 0

¹ М. Г. Крикун довів помилку укладача, який датував цей документ 1772 р., хоча справжня дата – 1775 р.

² Таблиця складена на основі: Держархів Тернопільської обл., ф. 258, оп. 1, спр. 1199, арк. 2–4зв.

³ Таблиця складена на основі: Держархів Тернопільської обл., ф. 258, оп. 1., спр. 1199, арк.48–48зв. При публікації збережено всі орфографічні та інші особливості документа. Скорочення слів та пропущені літери розкрито у квадратних дужках.

11.	Iwan Rudyczko	1	6
12.	Hrycko Wańkowiec	1	-
13.	Luć Zborowski Stary	-	6
14.	Fedko Lucyk Lesniczy	-	2 – 0
15.	Fedko Onukow	1	-
16.	Tymko Syroid	-	2 – 4
17.	Pawlycha Rudyczka Wdowa	-	2 – 0
18.	Roman Balicki	1	6
19.	Demko Telen z zięciem	1	6
20.	Maxym Laszczuk	1	-
21.	Hrycko Leszczuk	1	-
22.	Iwan Ganczarz	-	1 – 3
23.	Leśko Fedorcuk	1	6
24.	Wasył Nieczayczuk	1	-
25.	Wasył Gnyp	1	-
26.	Maxym Semeszuk	1	6
27.	Petro Chryziuk	1	6
28.	Wasył Semeszuk	1	6
Latus		27	2
29.	Fed Nieczayczuk	1	-
30.	Petro Gnyp	-	2 – 0
31.	Iwan Chweskowiec	1	-
32.	Semen Syroid	1	6
33.	Prokop Pocylyuko	1	6
34.	Maxym Wolaniczek	1	6
35.	Iwan Niedohon	1	6
36.	Stefan Cymbalista z synem	1	1 – 3
37.	Stefan Fedoruk	1	6
38.	Michal Jakimiec	-	1 – 3
39.	Hrycyha Wdowa	1	-
40.	Jaszczycha Wdowa	-	6
41.	Jakim Szwiec	-	2 – 0
42.	Semen Jakimiec	-	1 – 8
43.	Hrycko Figel	-	2 – 0
44.	Semen Pocylyuko	1	-
45.	Antoni Szwiec	1	6
46.	Ilko Szwiec	1	6
47.	Jacko Wolanik	-	2 – 0
48.	Fedko Niehcuch	-	1 – 5
49.	Iwan Sotniuk	-	2 – 0
50.	Tymko Feikowicz	-	2 – 0
51.	Fedka Iżczuka żona	-	7
52.	Wasył Iwaszczuk I	1	-
53.	Juyko Baraniec	-	1 – 5
54.	Leśko Chrukało	1	-
55.	Iwan Szpak	-	1 – 5
56.	Leśko Fedoruk	-	1 – 6
57.	Misko Nedohonow Syn	1	-
58.	Hrycko Cymbalistego Syn	-	1 – 3
59.	Wasył Iwaszczuk	1	-

Джерела та література:

1. Антоний (архиепископ). Архив Почаевской лавры // Волынские епархиальные ведомости (ВЕВ). – 1910. – № 15. – С. 286-287.
2. Баранович А. И. Магнатское хозяйство на юге Волыни / А. И. Баранович. – М.: АН СССР, 1955. – 184 с.
3. Біла С.Я. Унійні процеси в Луцько-Острозькій єпархії в історіографії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / С.Я. Біла // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2009. – № 22. – С. 15 – 28.
4. Бойцун Л. Духовний собор Почаївської Лаври (ф. 258, оп. 1 - 3) / Л. Бойцун // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1998. – Т. 3. – С. 115 – 119.
5. Вортман Д. Я. Почаївська Свято-Успенська лавра / Д. Я. Вортман, Ю.А. Мицик // Енциклопедія історії України. – К., 2011. – Т. 8. – С. 468.
6. Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.), ф. 258. Духовний собор Почаївської Успенської лаври, м. Почаїв Кременецького повіту Волинської губернії, оп. 1. 1713 – 1926 рр., спр. 1199. Реєстр челяді та пасічників монастиря, 53 арк.
7. Держархів Тернопільської обл., ф. 258. Духовний собор Почаївської Успенської лаври, м. Почаїв Кременецького повіту Волинської губернії, оп. 2, спр. 25. 30 травня 1747 р. Виписка з постанови про затримання кріпосних, які прибули на Почаївський ярмарок без дозволу, 3 арк.
8. Ісаєвич Я. Д. Почаївська друкарня / Я. Д. Ісаєвич // Енциклопедія історії України. – К., 2011. – Т. 8. – С. 467;
9. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича, 2002. – 520 с.
10. Історія селянства Української РСР. У двох томах. Т.1: від найдавніших часів до Великої жовтневої соціалістичної революції / Редкол.: В.А. Дядиченко (відп. ред.), М.Ю. Брайчевський, М.Н. Лещенко та ін. – К.: Наук. думка, 1967. – 552 с.
11. Кісь О. Українська сільська молодь у дзеркалі гендерних відмінностей / О. Кісь // <http://www.ji.lviv.ua/n24texts/kis-oksana.htm>
12. Крикун М. Воєводства Правобережної України у ХVІ – ХVІІІ століттях: Статті і матеріали / М. Крикун. – Львів : [б. в.], 2012. – 702 с.
13. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, ф. 5, оп. 1, спр. 494. Z taryfy Komisyyi Skarbowey Koronnej r. 1772 wypisano.
14. Собчук В. Почаїв / В. Собчук // Енциклопедія історії України. – К., 2011. – Т. 8. – С. 466 – 467.
15. Теодорович Н. И. Инвентарь Почаевского монастыря... 17. IX. 1736 г. / Н. И. Теодорович // Волынские епархиальные ведомости. – 1905. – № 3–5, 9, 16, 17, 19, 28, 31.
16. Ханас В. Почаївська друкарня / В. Ханас, Г. Чернихівський // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль, 2008. – Т.3. – С. 128-129.
17. Чернихівський Г. Почаївська Свято-Успенська Лавра : ілюстрований нарис / Г. Чернихівський, В. Балюх. – Тернопіль : Збруч, 2006. – 48 с.